

AJANKOHTAISTA

Rajoja ja rajanylityksiä 1800-luvun Suomessa

Kirsti Salmi-Niklander

"Sääty, ryhmä, luokka, liike" oli tammikuun lopussa Helsingissä järjestetyn 1800-luvun tutkimuksen verkoston kolmannen vuosikonferenssin pääotsikko. Aihe nosti esiin kiehtovia kysymyksiä, jotka liittyvät rajoihin ja rajanylityksiin, kokemuksiin ja ruumiillisuuteen. Sääty- ja luokkarajat ulottuvat arkisiin kohtaamisiin ja aistikokemuksiin: ääniin, hajuihin ja makuihin. Miten nämä kokemukset voidaan tavoittaa historiallisten aineistojen avulla? Tähän kysymykseen annettiin sekä yleisistunto-ennusteissa että työryhmälustuksissa monitahoisia vastauksia.

Heikki Laitinen nosti luennollaan esille virsilaulun sääty- ja luokkarajojen merkittävänä korostaen rahvaan ja säätyläisten rinnakkaisia kulttuureja ja vuorovaikutusta. Virsilauluun ja yleensä laulamiseen liittyi esteettinen säätyraja: talonpoikaisen estetiikan mukaisesti jokainen sai laulaa omalla äänellään ja tavallaan eikä ääntä muokattu millään tavalla. Rahvaalle laulaminen oli yhtä luonnollinen osa arkielämää kuin puhuminen. Myös taidetunneus liittyi vahvasti musiikkiin ja laulamiseen. Sivistyneistön organisoiman kansansivistystyön tavoitteena oli siirtyminen paikalliskulttuureista yhtenäiskulttuuriin. Suomalaisen virsikirjan uudistaminen oli yksi säätyläisten hankkeista, johon kuitenkin 1890-luvulla tuotiin uusia vaikutteita hengellisistä kansansävelmistä Ilmari Krohnin ja Mikael Nybergin johdolla.

Tarja-Liisa Luukkanen esitteli vauhdikkaasti "köyhän tieteen ritareita" eli niitä alempien säätyjen nuoria miehiä, jotka pääsivät uralla nousuun yliopisto-opintojen kautta. Eräs hyvä esimerkki oli J. J. Nordström, joka eteni sorvarin pojasta oikeustieteen professoriksi. Eliitti puolusti omaa asemaansa, mutta toisaalta suomen kielen aseman vahvistuminen toi laajemmille kansankerroksille mahdollisuuksia yliopisto-opintoihin.

Marja Jalava eritteli keskiluokan nousua 1800-luvun alun Suomessa Adolf Iwar Arwidssonin ja J. V. Snellmanin ajatusmaailman lähtökohdista. Arwidssonin on luonnehdittu "Suomen ensimmäiseksi moderniksi ihmiseksi": *Åbo Morgonblad*in kirjoituksissa hän ajoi ilmaisu- ja painovapautta sekä keski- ja yläluokan rajojen kumoamista. Snellman taas puolusti 1840-luvun kirjoituksissaan elinkeinovapautta, joka edesauttaisi teollisuuskapitalismin nousua. Hän oli tietoinen kapitalismiin sisältyvistä riistomekanismeista, mutta piti niitä välttämättömänä hintana "maailmanhengen vapaudesta". Nousevan keskiluokan emansipaatio perustui Snellmanin mukaan yksilön omiin kykyihin, joiden perustalle syntyi uusi, meritokraattinen valtajärjestelmä.

Kielentutkija Taru Nordlund käsitteli itseoppineita kirjoittajia kirjallisilla markkinoilla kirjeaineistojen valossa. Kirjeiden kirjoittaminen ja lukeminen oli kollektiivista toimintaa, jossa itseoppineet kirjoittajat hyödynsivät sekä omaa puhekieltään että omaksumiaan kirjallisen kulttuurin kieliä. Itseoppineiden kirjoittajien sosiolingvistisessä tutkimuksessa (esim. Jan Blommaert) kiinnitetään huomiota teksteissä esiin nouseviin rooleihin ja identiteetteihin. Nordlund esitteli erilaisia itseoppineita kirjoittajia, joiden teksteissä oma estetiikka ja kirjallisista lähteistä omaksuttu "kurinalainen ääni" risteytyivät.

Hyveet ja paheet luokka- ja säätyrajojen merkitsijöinä

Lauri Keskinen ja Aino Sarje hahmottivat alustuksissaan urheilun ja voimistelun historian pitkiä kaaria. Keskisen tärkein tutkimuskysymys on: miksi suomalainen työväenliike omaksui kilpaurheilukulttuurin liikuntakulttuurin sijasta? Ensimmäinen työväen urheiluseura oli vuonna 1887 perustettu *Helsingin Ponnistus*, jonka keskeisiä vaikuttajia oli vahtimestari Viktor Damm. Voimistelua tarjottiin lääkkeeksi työväestön paheisiin kuten alkoholin käyttöön ja kortinpeluuseen. 1900-luvun alussa kilpaurheiluinnotus kehittyi kuitenkin rinnakkain sosialismin nousun kanssa.

Aino Sarje tarkasteli voimistelukulttuurin siirtymistä säätyläismiehiltä säätyläisnaisille ja sitten työläismiehille. Säätyläismiesten voimistelu ja "herrasmiesurheilu" liittyivät vahvasti luokkakulttuuriin, niiden tavoitteena oli terveys ja "ylväs ryhti". 1870-luvulta lähtien kehittynyt naisvoimistelu oli vastakulttuuria kureliiveille ja nauhakengille, jotka rajoittivat naisten fyysistä liikkumista. Työläisvoimisteluseurojen tavoitteena oli kansanvalistus ja toisaalta työssä jaksamisen edistäminen.

Hyveiden lisäksi myös paheet ja nautinnot merkitsevät luokka- ja säätyrajoja. Mika Hallila esitteli hyvin kiinnostavia havaintoja tupakan merkityksistä suomalaisessa kirjallisuudessa. Runebergin Vänrikki Stool poltti kotitupakkaa niveräpiipulla, nuori ylioppilas taas "Geflen vaakunaa" merenvahapiipulla. Kun miehet ystäväystyivät yli ikä- ja säätyrajojen, he lopulta jakoivat surut, ilot ja Vaakunan. Arvid Järnefeltin *Isänmaassa* (1893) piippu, paperossit ja sikarit esitellään modernisaation ja säätyrajojen symbolina. Piippu liittyi maaseudun ihmisten elämään, nousukkaat polttivat paperosseja ja Helsingin muotikeikarit sika-reita.

Rajanvetoja ja identiteetin muokkaamista

Monissa alustuksissa esiteltiin 1800-luvun ilmiöitä yksilöiden ja yhteisöjen kautta. Kirjallisuudentutkija Kati Launin tutkimuskohteena on originelli työväenkirjailija Esa Paavo-Kallio (1858–1936), joka ajautui marginaaleihin sekä työväenliikkeen ja raittiusliikkeen piirissä että baptistisaarnaajana. Paavo-Kallio julkaisi runojaan ja kertomuksiaan suurelta osin omakustanteina, ja hänen saarnaretkistään sepitettiin pilkkalauluja. Kati Launis tulkitsi Paavo-Kallion toimintaa esimerkkinä luokan tekemisestä ja identiteetin muokkaamisesta. Paavo-Kallion tapaiset marginaalihahmot antoivat lukijoilleen ja kuulijoilleen mahdollisuuksia rajanvetoihin ja oman aseman määrittelyyn.

Andrew Newby tarjosi kiinnostavan ja etäännyttävän näkökulman 1800-luvun Suomen historiaan erittelemällä luokka- ja rotukeskustelua Britanniassa suhteessa 1800-luvun nälänhätiin Irlannissa ja Suomessa. Irlanti esitettiin brittilehdistössä "pohjattomana aukkona" ja "englantilaisen työmiehen taakkana". Irlantilaisia kuvattiin rodullisesti alempiarvoisiksi. Suomen nälänhädät taas herättivät Britanniassa auttamishalua. Krimin sodan aikana erityisesti kveekarit korostivat brittien vastuuta Suomen nälänhädestä, kun Englannin laivasto oli tuhonnut viljavarastoja.

Konferenssin sessiot tarjosivat kiinnostavia keskusteluja ja yllättäviäkin kytköksiä eri tieteenalojen välille. Seuraavan 1800-luvun tutkimuskonferenssin teemana on "Modernin kohtaaminen 1800-luvulla". Se järjestetään Helsingissä 26.–27.1.2012 yhteistyössä Tope-lius-seuran kanssa. Abstraktien määräpäivä on 30.11.2011 ja lisätietoa saa verkkosivuilta: <http://www.finlit.fi/tutkimus/1800/index1800.htm>

Kirsti Salmi-Niklander on folkloristiikan dosentti Helsingin yliopistossa.